

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

УДК 378.07(091)(477.51–21 Ніжин) «1840/1875»

Аліна Іваненко

СТРУКТУРА І СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ НІЖИНСЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ЛІЦЕЮ КНЯЗЯ БЕЗБОРОДЬКА (1840–1875 РР.)

У статті наголошено, що структура і система управління Ніжинського юридичного ліцею визначалася статутом, затвердженим у квітні 1840 р., відповідали потребам організації освітнього процесу і залишалися незмінною аж до його реорганізації. З'ясовано, що статут чітко окреслював правове поле його діяльності, права та обов'язки адміністрації, яка складалася з директора та інспектора, правління і ради, до якої входили усі професори, а також почесного попечителя. Важливу роль в організації роботи Ніжинського юридичного ліцею відіграв директор як «начальник Лицея по всем частям управления оногo». Досить значними були повноваження почесного попечителя ліцею, який мав насамперед опікуватися його фінансовим і господарським становищем.

Ключові слова: ліцей, рада, правління, директор, інспектор, попечитель.

Ніжинська вища школа зазнала неодноразових трансформацій, зумовлених як об'єктивними причинами, так і суб'єктивними чинниками. Відтак, у 1832 р. Гімназію вищих наук реорганізовано у Фізико-математичний ліцей, який не виправдав покладених на нього сподівань і, у свою чергу, в 1840 р. перетворений в Юридичний ліцей. Цей навчальний заклад залишив помітний слід в історії, а його вихованці знайшли застосування своїм знанням у галузі судочинства, державного управління та місцевого самоврядування.

Згідно зі статутом Ніжинського юридичного ліцею князя Безбородька, виданим у 1840 р., вищим колегіальним органом управління навчальним закладом була рада ліцею, що складалася із директора, інспектора і професорів. До її компетенції належали: розподіл курсів і академічних годин; розгляд методики викладання; проведення іспитів; розпорядження навчальними пісбниками; організація урочистих актів, а також «рассуждения по предложениям директора о делах..., требующих ученых соображений» [15, с. 154–155]. Засідання ради відбувалися один раз на місяць за умови присутності двох третин її членів [23, арк. 1].

Натомість правління ліцею, яке складалося із директора, інспектора та його помічника, якого призначав попечитель Київського навчального округу, опікувалося фінансами, господарством та правопорядком на території навчального закладу і збиралося двічі на місяць. Рада і правління ліцею були підзвітні та підконтрольні почесному попечителю, якому вони мали семестрово подавати звіти про свою діяльність та фінансовий стан навчального закладу [16, стб. 37].

Водночас запроваджувалися щотижневі методичні наради для «удостоения успехов в науках и поведении учащихся, выведения общин результатов, назначения перевода на высшие курсы, назначения наград отличнейшим, избрания цензоров и изыскания средств и способов для улучшения успехов в науках учащихся» [22, арк. 32–32 зв.].

Як зазначалося у звіті дирекції ліцею за 1850–1851 навчальний рік, «в истекшем ... году, кроме заседаний для приемных экзаменов, ординарных заседаний Совета Лицея было 22, Правления 52 ... Предметами суждения в заседаниях ... были: соображение мер для лучшего исполнения распоряжений Высшего начальства, выполнение разных текущих дел по управлению заведениями, распределение учебных часов и предметов, назначение порядка испытаний, подробное рассмотрение и обсуждение программ преподавания, представляемых каждое полугодие наставниками Лицея, суждение о достоинстве сочинений, представленных студентами для соискания на награды, распоряжения по хозяйственной части и распоряжения для увеличения и усовершенствования библиотеки и других учебных пособий учебных заведений» [2, арк. 3 зв.–4].

Головою ради і правління був директор, кандидатуру якого подавав попечитель Київського навчального округу, а затверджував міністр народної освіти. Втім, останній мав право «замещать должность сию и по собственному его усмотрению». Директор насамперед повинен був наглядати за тим, щоб «предписания высшего начальства исполнялись в точности и своевременно» й аби «преподавания в Лицее шли с успехом и в надлежащей постепенности». Крім того, він мав розглядати скарги на професорів та студентів і в разі потреби передавати їх на розгляд попечителю навчального округу, а також щомісяця звітувати йому про діяльність Ліцею [16, стб. 35].

23 січня 1851 р. Міністерство народної освіти затвердило «Інструкцію директору Лицею князя Безбородька», що регламентувала його діяльність. Згідно з якою, професори мали надавати директору програми своїх предметів із зазначенням методів, способів і засобів навчання, обсягу матеріалу, а також використаної літератури. Виняток становили лише богословські дисципліни, програми яких затверджувалися Міністерством народної освіти і духовним відомством. Програми усіх інших навчальних дисциплін розглядалися радою лицей і передавалися разом з її рішенням попечителю навчального округу, щоб той, у свою чергу, надав їх міністру народної освіти [5, стб. 1256; 6, арк. 1259].

Директор лицей мав також наглядати за дотриманням порядку і дисципліни, присутністю студентів на лекціях та іспитах, переглядати конспекти лекцій викладачів та студентів і щорічні звіти професорів [5, стб. 1258; 6, стб. 1259].

Другою особою у посадовій ієрархії лицей був інспектор, якого призначав міністр народної освіти за поданням попечителя Київського навчального округу. У разі потреби, за поданням директора, попечитель Київського навчального округу призначав помічника інспектора. Повноваження інспектора визначалися окремим «наставлением». Згідно із університетськими статутами 1804 і 1835 рр., він мав передусім здійснювати нагляд за навчанням і поведінкою студентів.

Обов'язки інспектора Ніжинського юридичного лицей і Ніжинської гімназії виконували Є. Зимовський (1840–1841 рр.), І. Кулжинський (1841–1843 рр.), П. Ієропес (1843–1849 рр.), Й. Паєвський (1849 р.), П. Морачевський (1849–1859 рр.), О. Андрієвський (1859–1863 рр.) та О. Белобров (1863–1875 рр.) [3]. Цікаво, що Й. Паєвський, який перебував на посаді інспектора лише декілька місяців, та О. Белобров, який обіймав цю посаду найдовше – упродовж 12 років, водночас залишалися викладачами кафедр російської історії та статистики (Й. Паєвський) та російської словесності (О. Белобров). З-поміж інспекторів були колоритні особистості, як-от письменник і етнограф І. Кулжинський, перекладач Святого Письма українською мовою П. Морачевський, літературознавець і фольклорист О. Белобров. Погану репутацію, особливо серед місцевих гімназистів, мав П. Ієропес. «Між нами твердо трималася така думка, – згадував один з них, – що Ієропес не в змозі обідати, якщо не випоре двох-трьох учнів» [10, с. 174].

На посаді помічника інспектора Ніжинського юридичного лицей перебували С. Шишкін (1840–1849 рр.), К. Лихошерстов (1849–1859 рр.), Ф. Чайковський (1859–1865 рр.), І. Прокопович (1865–1872 рр.) та К. Молотков (1873–1875 рр.).

Професорів обирала рада лицей і, за поданням адміністрації Київського навчального округу, затверджував на посаді міністр народної освіти, який мав право «и по собственному своему усмотрению назначать в сие звание людей, отличных ученостию и даром преподавания». Статут 1840 р. у такий спосіб окреслював їхні обов'язки, які полягали: «1) в полном, правильном и благонамереном преподавании своего предмета; 2) в точном и достоверном сведении о ходе и успехах в ученом мире наук, им (професором) преподаваемых, 3) в не упустительных заседаниях в Совете». Навчальне навантаження професора становило не менше 8 год. тижнево [4, с. 59].

Допоміжний персонал Ніжинського юридичного лицей складався із секретаря і чиновника правління, касира, наглядачів і канцеляриста пансіону та економа, обов'язки якого упродовж всього періоду існування навчального закладу виконував І. Кониський – дядько відомого громадського діяча і письменника О. Кониського. Один із викладачів, зазвичай, за сумісництвом завідував бібліотекою лицей [21].

Директору Юридичного лицей підпорядкована створена того ж таки 1840 р. Ніжинська гімназія: «В видах улучшения нынешнего состояния Лицея князя Безбородко и доставления оному больших средств к успешному образованию юношества, приготавливающегося в гражданскую службу, признали Мы за благо дать сему высшему учебному заведению новое устройство и, сверх того, учредить в Нежине особую гимназию, как приуготовительное к поступлению в Лицей заведение» [14, стб. 644]. Директор Ніжинського юридичного лицей також опікувався повітовим й приходськими училищами та приватним жіночим пансіоном і щороку звітував про їхню діяльність [2, с. 503–504; 24, с. 21].

Виключно важливу роль в усіх сферах життєдіяльності Ніжинського юридичного лицей відігравав його директор. Як зазначалося у статуті 1840 р., він «есть начальник Лицея по всем частям управления оногo». Відтак, від особи директора, його компетентності та навіть вдачі значною мірою залежав кінцевий результат консолідованих зусиль викладачів і студентів. Проаналізовані документи і свідчення сучасників дозволяють стверджувати, що усі п'ятеро очільників навчального закладу відіграли позитивну роль в його історії. Перший директор Ніжинського юридичного лицей Християн Адольфович Екеблад очолив його у 1840 р. і залишався на цій посаді до 13 січня 1855 р. [3, с. 113–114; 28, с. 153]. 13 січня 1855 р. М. Могилянський очолив Ніжинський юридичний лицей князя Безбородька та Ніжинську гімназію і перебував на цій посаді до

16 січня 1857 р. М. Могилянський приділяв значну увагу вивченню іноземних мов і поповненню бібліотеки Лицею, піклувався про життя та побут вихованців. М. Могилянський був людиною достатньо вимогливою та суворою, відтак сучасник зауважив, що він був «более хорошим администратором, чем педагогом» [7, с. 212–217].

2 грудня 1856 р. Є. Стеблін-Камінський був призначений директором Ніжинського юридичного лицю і перебував на цій посаді до 1866 р. [26]. На думку сучасника, він «сделал Лицей в полном смысле центром общественной и умственной жизни Нежина и даже уезда, так что Лицей при Каминском стоял во главе общественной жизни города Нежина» [8, с. 217–220]. З 14 серпня 1866 р. – до 1 липня 1869 р. Є. Гудима перебував на посаді директора Ніжинського юридичного лицю і місцевої гімназії [27]. Біограф Є. Гудими І. Сребницький зазначав, що він «не отличался представительностью и влиянием своего предшественника Е. Стеблина-Каминского. Впрочем, его благодущие и доброта, граничившие со слабостью, отзывались прежде всего на нем самом, давая повод некоторым из его подчиненных, чьи честолюбивые и властолюбивые замыслы шли дальше пределов, указанных силою вещей, считать себя выше «неученого», по из мнению, Гудимы, и поощряли к разного рода «вылазкам» против него. Но Егор Васильевич добродушнейшим образом относился к этим вылазкам, отвечая на них разве что блестящими своего хохлацкого юмора» [18, с. 221–222].

У 1869 р. М. Чалого призначено на посаду директора Ніжинського юридичного лицю і Ніжинської гімназії. Саме тоді помітно зросла чисельність студентів лицю, але водночас дедалі активніше обговорювалося питання про його реорганізацію. Відтак М. Чалому довелося узяти безпосередню участь у цій дискусії. 20 листопада 1874 р. Державна рада ухвалила постанову «О преобразовании Лицея князя Безбородко в городе Нежине в Историко-филологический институт князя Безбородко». На початку 1875 р. М. Чалий вийшов у відставку й оселився у Києві, віддавши літературній творчості й упорядкуванню своїх мемуарів.

Характерною ознакою лицейів як навчальних закладів «особливого типу» був інститут почесного попечительства. Згідно зі статутом 1840 р. значні повноваження належали почесному попечителю Ніжинського юридичного лицю. Зокрема, він мав право «во всякое время ревизовать Лицей по всем частям его управления и свидетельствовать положение денежных сумм». Крім того, Рада і Правління Лицею мали подавати йому «каждые полгода мемории о своих действиях ... и отчёты о суммах» [13, с. 533; 16, стб. 34].

Після реорганізації Фізико-математичного лицю в Юридичний почесним попечителем цього навчального закладу залишився граф О. Кушельов-Безбородько. Він довгий час перебував на дипломатичній службі у країнах Західної Європи, а у 1826 р. перейшов до Міністерства народної освіти. У 1833–1835 рр. О. Кушельов-Безбородько виконував обов'язки помічника директора громадської бібліотеки. Часто виїжджаючи до своїх численних маєтків (він володів 20 тис. кріпаків), О. Кушельов-Безбородько не залишив помітного сліду в її діяльності. У квітні 1835 р. він вийшов у відставку, але у 1837 р. повернувся на державну службу у відомстві фінансів і державного контролю. З 1854 р. і – до своєї смерті О. Кушельов-Безбородько обіймав посаду державного контролера [17, с. 158–175].

Він повсякчас надавав підтримку Ніжинському юридичному лицю – подарував велику бібліотеку, що складалася здебільшого із класичних творів французької літератури, мінералогічний, фізичний та мінцкабінети, а у 1845 р. – картинну галерею. Водночас почесний попечитель допоміг облаштувати у навчальному корпусі церкву Св. Олександра на честь засновника Ніжинської вищої школи О. Безбородька. Ця думка пролунала під час освячення храму 22 червня 1824 р.: «Во благодарение и бессмертную память основателям сего знаменитого учебного заведения, а также сореоветелю их, внуку графу Александру Григорьевичу Кушелеву-Безбородко» [1, с. 8–9].

Наступним попечителем навчального закладу став його син, граф Г. Кушельов-Безбородько. Він народився 20 січня 1832 р. у Петербурзі, закінчив у 1850 р. Царськосельський Олександрівський лицей і служив у канцелярії Комітету міністрів Російської імперії [25]. Власним коштом Г. Кушельов-Безбородько опублікував книгу «Лицей князя Безбородко» (СПб., 1859) та укладені М. Костомаровим (вип. 1–2, 4) і О. Пипіним (вип. 3) збірники «Памятники старинной русской литературы» (СПб., 1860–1862). Він також видавав «Шахматный листок» (1859–1863) і був разом з І. Вернадським одним з фундаторів із очільників петербурзького шахового клубу [20, с. 546–547].

Ще у 1850 р. граф О. Кушельов-Безбородько повідомляв міністру народної освіти: «Старший сын мой, граф Григорий, долженствующий, на основании устава Лицея князя Безбородко, быть после меня почетным попечителем оногo Лицея, по случаю окончания курса учения в Императорском Александровском лицее и поступления в государственную службу, просил моего дозволения пожертвовать в пользу Лицея Князя Безбородко зоологический кабинет из двухсот

ізображений животнох из картон-пьерра. Препроводив этот кабинет в Нежин, для приобщения к другим кабинетам Лицея князя Безбородко, уже прежде мною оному подаренным, я долгом счел о сем довести до сведения нашего Сиятельства, прилагая при сем и список этого кабинета» [9, с. 176–178].

Після смерті батька, Г. Кушельов-Безбородко обійняв посаду почесного попечителя, він придбав для бібліотеки лицю низку автентичних рукописів М. Гоголя – першу редакцію першого тому «Мертвых душ», «Тарас Бульба», «Портрет» (обидві редакції), «Игроки», «Тяжба», «Лакейская», «Театральный разъезд», а також 32 листи М. Гоголя до М. Прокоповича. Крім того, він замовив для Лицею копії портретів свого батька О. Кушельова-Безбородька, М. Гоголя, Н. Кукольника, Є. Гребінки [9, с. 176–178]. Після смерті графа Г. Кушельова-Безбородка, який не мав дітей, Ніжинський юридичний лицей залишився без почесного попечителя. Тим часом, сестра небіжчика, графиня Любов Олександрівна, дружина графа О. Мусіна-Пушкіна, після відмови її старшої сестри, Варвари Олександрівни Кочубей, від спадщини, зосередила у своїх руках усе майно сім'ї Безбородьків, у тому числі й маєтки, якими забезпечувалося утримання Ніжинського юридичного лицю. Тому саме вона у 1873 р. звернулася з клопотанням до міністра народної освіти «про іспрошение Наивысшего разрешения на предоставление звания почетного попечителя Лицея Князя Безбородко мужу ее, графу Алексею Ивановичу Мусину-Пушкину, с переходом этого звания после его смерти на старшего в роде Мусиных-Пушкиных». Це клопотання 12 березня 1873 р. задоволено [11, стб. 1772–1773].

На початку 1870-х рр. графиня Л. Мусіна-Пушкіна, як спадкоємиця О. Кушельова-Безбородька, та княгиня Є. Суворова-Римнікська – удова графа М. Кушельова-Безбородька, зробили щедри пожертви на користь лицю, завдяки яким О. Мусін-Пушкін сподівався врятувати Юридичний лицей, але доля його була вже фактично вирішена. Після реорганізації навчального закладу О. Мусін-Пушкін продовжував виконувати обов'язки почесного попечителя новоствореного Історико-філологічного інституту князя Безбородька [19, с. 178–180].

Отже, структура і система управління Ніжинського юридичного лицю, визначалися статутом 1840 р., залишалися практично незмінними й досить ефективно функціонували упродовж усього періоду існування цього навчального закладу. Вагомий внесок у діяльність Ніжинського юридичного лицю, який став важливим осередком юридичної освіти та кузницею кадрів для багатьох сфер судочинства і державного управління, належав його директорам і почесним попечителям. Непересічні особистості, вони докладали значних зусиль для розбудови навчально-матеріальної бази, організації освітнього процесу і виховання студентської молоді.

Список використаних джерел

1. Бондар Н. Почесний попечитель Гимназии высших наук у Ніжині граф Олександр Григорович Кушельов-Безбородько // Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. К., 2010. Вип. 9 (12). С. 5–10.
2. Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 419. 57 арк.
3. Головкин Н. П. Узагальнення впливу професійної діяльності попередників-викладачів, професорів на навчання та професійну підготовку студентів факультету ветеринарної медицини // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Ветеринарна медицина, якість і безпека продукції тваринництва. 2013. Вип. 188(1). С. 110–122.
4. Егоров А. Д. Лицеи России (Опыт исторической хронологии); В 5 кн. Иваново: Ивановский инженерно-строительный институт, 1994. Кн. 2. 129 с.
5. Инструкция директору Демидовского Лицея // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения: В 3-х т.; 2-е изд. СПб.: Типография В.С. Балашева, 1875–1876. Т. 2. Царствование императора Николая I. 1825–1855 г. Отд. 2. 1840–1855 гг. Стб. 1255–1259.
6. Инструкция директору Лицея князя Безбородко // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения: В 3-х т.; 2-е изд. СПб.: Типография В. С. Балашева, 1875–1876. Т. 2. Царствование императора Николая I. 1825–1855 гг. Отд. 2. 1840–1855 г. Стб. 1259.
7. Коробка П. Могиланский М.М. // Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко; Издание второе, исправленное и дополненное. СПб., 1881. Отдел первый. С. 212–217.
8. Коробка П. Стеблин-Каминский Е. П. // Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко; Издание второе, исправленное и дополненное. СПб., 1881. Отдел первый. С. 217–220.
9. Мей Л. Граф Г. А. Кушелев-Безбородко // Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко; Издание второе, исправленное и дополненное. СПб., 1881. Отдел первый. С. 176–178.
10. Науменко В. Ф. Ф. С. Морачевский и его литературная деятельность // Киевская старина. 1902. № 11. С. 171–186.
11. О назначении гофмейстера графа Мусина-Пушкина в звание Почетного попечителя Лицея князя Безбородко и о переходе сего звания в род графом Мусиных-Пушкиных // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. СПб.: Типография В. С. Балашева, 1877. Т. 5. Царствование императора Александра II. 1871–1873 гг. Стб. 1772–1773.
12. О подчинении директору Нежинской гимназии находящихся в Нежине Александровского Греческого, уездного и приходского училищ // Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения. СПб.: Типография Императорской Академии наук, 1866. Т. 2. (1835–1849). С. 503–504.
13. О правах Почетного попечителя Лицея князя Безбородко // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения: В 3-х т.; 2-е изд. СПб.: Типография В.С. Балашева, 1875–1876. Т. 2. Царствование императора Николая I. 1825–1855 г. Отд.1: 1825–

1839 г. Стб. 533. 14. О преобразовании Лицея князя Безбородко в городе Нежине в Историко-филологический институт князя Безбородко // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения: В 3-х т.; 2-е изд. СПб.: Типография В. С. Балашева, 1875–1876. Т. 3. Царствование императора Александра II. 1874–1876 гг. Стб. 601–666. 15. Об уставе и штате Лицея князя Безбородко и штате Нежинской гимназии // Журнал Министерства народного просвещения. 1840. Ч. XXVI. Отд. 1. С. 150–170. 16. Об уставе и штате Лицея князя Безбородко, штате Нежинской гимназии // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения: В 3-х т.; 2-е изд. СПб.: Типография В. С. Балашева, 1875–1876. Т. 2. Царствование императора Николая I. 1825–1855 гг. Отд. 2. 1840–1855 гг. Стб. 30–47. 17. Полевой П. Граф Александр Григорьевич Куселев-Безбородко // Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко; Издание второе, исправленное и дополненное. СПб., 1881. Отдел первый. С. 158–175. 18. Сребницкий И. А. Гудима Е. В. // Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко; Издание второе, исправленное и дополненное. СПб., 1881. Отдел первый. С. 221–222. 19. Сребницкий И. А. Граф А.И. Мусин-Пушкин // Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко; Издание второе, исправленное и дополненное. СПб., 1881. Отдел первый. С. 178–180. 20. Усенко П.Г. Кусельов-Безбородко Григорій Олександрович // Енциклопедія історії України. К.: Наукова думка, 2008. Т. 5: Кон–Кю. С. 546–547. 21. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДАК України). ЦДАК України. Ф. 707. Оп. 7. Спр. 258. 9 арк. 22. Там само. Оп. 9. Спр. 1. 683 арк. 23. Там само. Оп. 9. Спр. 150 б. 1 арк. 24. Там само. Оп. 14. Спр. 54. 39 арк. 25. Там само. Оп. 21. Спр. 189. 13 арк. 26. Там само. Оп. 22. Спр. 470. 10 арк. 27. Там само. Оп. 32. Спр. 216. 25 арк. 28. Шпет Г. Г. Очерк развития русской философии [отв. ред. Т. Г. Щедрина]. М.: РОССПЭН, 2008. 592 с.

References

- Bondar N. Pochesnyi popechytel Himnazii vyshchikh nauk u Nizhyni hraf Oleksandr Hryhorovych Kushelov-Bezborodko [Honorary guardian of the Gymnasium of higher sciences in Nizhyn, Count Alexander Grushevich Kushelov-Bezborodko]. Nizhynska starovyna: Zbirnyk rehionalnoi istorii ta pamiatkoznavstva. K., 2010. Vyp. 9 (12). S. 5–10. 2. Viddil zabezpechennia zberezhenosti dokumentiv Derzhavnoho arkhivu Chernihivskoi oblasti v m. Nizhyni. F. 1359. Op. 1. Spr. 419. 57 ark. 3. Holovko N.P. Uzahalennia vplyvu profesiinoi diialnosti poperednykiv-vykladachiv, profesoriv na navchannia ta profesiinu pidhotovku studentiv fakultetu veterynarnoi medytsyny [Generalization of the influence of professional activity of predecessor teachers, professors on training and professional training of students of the Faculty of Veterinary Medicine]. Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriya: Veterynarna medytsyna, yakist i bezpeka produktsii tvarynnystva. 2013. Vyp. 188(1). S. 110–122. 4. Egorov A.D. Litsei Rossii (Opyt istoricheskoi khronologii) [Lyceum of Russia (Experience of historical chronology)]. V 5 kn. Ivanovo: Ivanovskii inzhenerno-stroitel'nyi institut, 1994. Kn. 2. 129 s. 5. Instruktziya direktoru Demidovskogo Litseya [Instruction to the director of the Demidov Lyceum]. Sbornik postanovlenii po Ministerstvu narodnogo prosveshcheniya: V 3-kh t.; 2-e izd. SPb.: Tipografiya V.S. Balasheva, 1875–1876. T. 2. Tsarstvovanie imperatora Nikolaya I. 1825–1855 g. Otd. 2. 1840–1855 gg. Stb. 1255–1259. 6. Instruktziya direktoru Litseya knyazya Bezborodko [Instruction to the director of the Lyceum of Prince Bezborodko]. Sbornik postanovlenii po Ministerstvu narodnogo prosveshcheniya: V 3-kh t.; 2-e izd. SPb.: Tipografiya V.S. Balasheva, 1875–1876. T. 2. Tsarstvovanie imperatora Nikolaya I. 1825–1855 gg. Otd. 2. 1840–1855 g. Stb. 1259. 7. Korobka P. Mogilyanskii M.M. [Mogilyansky M.M.]. Gimnaziya vysshikh nauk i Litsei knyazya Bezborodko; Izdanie vtoroe, ispravlennoe i dopolnennoe. SPb., 1881. Otdel pervyi. S. 212–217. 8. Korobka P. Steblin-Kaminskii E.P. [Steblyn-Kaminsky E.P.]. Gimnaziya vysshikh nauk i Litsei knyazya Bezborodko; Izdanie vtoroe, ispravlennoe i dopolnennoe. SPb., 1881. Otdel pervyi. S. 217–220. 9. Mei L. Graf G.A. Kushelev-Bezborodko [Graf G.A. Kushelev-Bezborodko]. Gimnaziya vysshikh nauk i Litsei knyazya Bezborodko; Izdanie vtoroe, ispravlennoe i dopolnennoe. SPb., 1881. Otdel pervyi. S. 176–178. 10. Naumenko V.F. F.S. Morachevskii i ego literaturnaya deyatel'nost' [F.S. Morachevsky and his literary activity]. Kievskaya starina. 1902. № 11. S. 171–186. 11. O naznachanii gofmeistera grafa Musina-Pushkina v zvanie Pochetnogo popechytelya Litseya knyazya Bezborodko i o perekhode sego zvaniya v rod grafom Musinykh-Pushkinykh [On the appointment of Hofmeister Count Musin-Pushkin to the title of Honorary Guardian of the Lyceum of Prince Bezborodko and about the transfer of this title to the family by the Count of the Musyn-Pushkin]. Sbornik postanovlenii po Ministerstvu narodnogo prosveshcheniya. SPb.: Tipografiya V.S. Balasheva, 1877. T. 5. Tsarstvovanie imperatora Aleksandra II. 1871–1873 gg. Stb. 1772–1773. 12. O podchinenii direktoru Nezhinskoi gimnazii nakhodyashchikhsya v Nezhine Aleksandrovskogo Grecheskogo, uezdnoho i prihodskogo uchilishch [On the subordination of the Director of the Nezhinskaya Gymnasium to the Alexandrovsky Greek, Uyezd and Parish Schools in Nizhyn]. Sbornik rasporyazhenii po Ministerstvu narodnogo prosveshcheniya. SPb.: Tipografiya Imperatorskoi Akademii nauk, 1866. T. 2. (1835–1849). S. 503–504. 13. O pravakh Pochetnogo popechytelya Litseya knyazya Bezborodko [On the rights of the Honorary Trustee Lyceum of Prince Bezborodko]. Sbornik postanovlenii po Ministerstvu narodnogo prosveshcheniya: V 3-kh t.; 2-e izd. SPb.: Tipografiya V.S. Balasheva, 1875–1876. T. 2. Tsarstvovanie imperatora Nikolaya I. 1825–1855 g. Otd.1: 1825–1839 gg. Stb. 533. 14. O preobrazovanii Litseya knyazya Bezborodko v gorode Nezhine v Istoriko-filologicheskii institut knyazya Bezborodko [On the transformation of the Lyceum of Prince Bezborodko in the city of Nezhin to the Historical and Philological Institute of Prince Bezborodko]. Sbornik postanovlenii po Ministerstvu narodnogo prosveshcheniya: V 3-kh t.; 2-e izd. SPb.: Tipografiya V.S. Balasheva, 1875–1876. T. 3. Tsarstvovanie imperatora Aleksandra II. 1874–1876 gg. Stb. 601–666. 15. Ob ustave i shtate Litseya knyazya Bezborodko i shtate Nezhinskoi gimnazii [On the charter and staff of the Lyceum of Prince Bezborodko and the State of Nezhinskaya Gymnasium]. Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniya. 1840. Ch.

XXVI. Otd. 1. S. 150–170. 16. Ob ustave i shtate Litseya knyazya Bezborodko, shtate Nezhinskoi gimnazii [The Statute and staff of the Lyceum of Prince Bezborodko, the state of the Nezhinskaya Gymnasium]. Sbornik postanovlenii po Ministerstvu narodnogo prosveshcheniya: V 3-kh t.; 2-e izd. SPb.: Tipografiya V.S. Balasheva, 1875–1876. T. 2. Tsarstvovanie imperatora Nikolaya I. 1825–1855 gg. Otd. 2. 1840–1855 gg. Stb. 30–47. 17. Polevoi P. Graf Aleksandr Grigor'evich Kushelev-Bezborodko [Graf Alexander Grigorievich Kushelev-Bezborodko]. Gimnaziya vysshikh nauk i Litsei knyazya Bezborodko; Izdanie vtoroe, ispravlennoe i dopolnennoe. SPb., 1881. Otdel pervyi. S. 158–175. 18. Srebnitskii I. A. Gudima E. V. [Gudima E. V.]. Gimnaziya vysshikh nauk i litsei knyazya Bezborodko; Izdanie vtoroe, ispravlennoe i dopolnennoe. SPb., 1881. Otdel pervyi. S. 221–222. 19. Srebnitskii I. A. Graf A.I. Musin-Pushkin [Graf A.I. Musin-Pushkin]. Gimnaziya vysshikh nauk i Litsei knyazya Bezborodko; Izdanie vtoroe, ispravlennoe i dopolnennoe. SPb., 1881. Otdel pervyi. S. 178–180. 20. Usenko P.H. Kushelev-Bezborodko Hryhorii Oleksandrovykh [Usenko P.G. Kushelev-Bezborodko Grigory Alexandrovich]. Entsyklopediia istorii Ukrainy. K.: Naukova dumka, 2008. T. 5: Kon – Kiu. S. 546–547. 21. TsDIAK. F. 707. Op. 7. Spr. 258. 9 ark. 22. Ibid. Op. 9. Spr. 1. 683 ark. 23. Ibid. Op. 9. Spr. 150 b. 1 ark. 24. Ibid. Op. 14. Spr. 54. 39 ark. 25. Ibid. Op. 21. Spr. 189. 13 ark. 26. Ibid. Op. 22. Spr. 470. 10 ark. 27. Ibid. Op. 32. Spr. 216. 25 ark. 28. Shpet G.G. Ocherk razvitiya russkoi filosofii [Essay on the development of Russian philosophy] [otv. red. T.G. Shchedrina]. M.: ROSSPEN, 2008. 592 s.

Alina Ivanenko

THE STRUCTURE AND MANAGEMENT SYSTEM OF PRINCE BEZBORODKO NIZHYN LEGAL LYCEUM (1840–1875)

The article defines that the structure and management system of Nizhyn Legal Lyceum were determined by the Statute, approved in April 1840, and corresponded to the needs of the educational process organization and remained unchanged up to its reorganization. It was clarified that the Statute clearly outlined the legal field of its activities, the rights and responsibilities of the administration, consisting of the director and inspector, the Board and the Council, which included all professors and an Honorary Guardian. An important role in organizing the work of Nizhyn Legal Lyceum was played by the Director as «the Head of the Lyceum's management in all its parts». The Lyceum Honorary Guardian was significantly empowered and had primarily to take care of its financial and economic situation.

Key words: Lyceum, Council, Board, Director, Inspector, Guardian.

УДК 94 (477)

Богдан Луговий

СИСТЕМА ВІЙСЬКОЇ ОСВІТИ І АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ КАНТОНІСТІВ У КИЄВО-ПОДІЛЬСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ПОСЕЛЕННЯХ

У статті висвітлено систему освіти кантоністів, основні принципи її організації та форми діяльності у киево-подільських військових поселеннях. Школи кантоністів діяли упродовж 1840–1856 рр. За час існування відбулося декілька структурних змін: ескадрони кантоністів, батареї та батальйони. Здобуті знання та навички юнаки застосовували у армійських частинах, куди їх направляли після навчання. Школи кантоністів становили структурний підрозділ військ Російської імперії і повністю відображали суть самодержавства.

Ключові слова: військові поселення, кантоніст, освіта, виховання, ескадрон.

Актуальність проблематики ґрунтується на тому, що зі створенням військових поселень у Київській та Подільській губерніях значна увага приділялася освіті. Це робилося не з метою поширення освіченості серед населення, а з ціллю підготовки та забезпечення майбутніх резервів для військ. Досліджувана тема має цінне наукове значення, оскільки дає змогу розкрити особливості кантоністських формувань.

Наукова новизна полягає у тому, що у публікації на основі об'єктивного і комплексного підходу, аналізу архівних матеріалів проаналізовано історичні реалії, в яких перебували кантоністи у киево-подільських військових поселеннях.

Основна мета спрямована на висвітлення становища кантоністів, а саме відображення навчального процесу, умов навчання, побуту та їх кількісного складу.

Завдання дослідження ґрунтуються на аналізі основних методів, засобів і механізму діяльності кантоністських формувань, відображення їх долі внаслідок ліквідаційного процесу.

Основу джерельної бази статті складають архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України в м. Києві (далі – ЦДІАК України) та Державного архіву Черкаської області (далі – Держархіву Черкаської обл.).